

ZATRUTA HISTORIA

(OLIMPIADA HISTORYCZNA AD 1977)

Spośród nauk humanistycznych historia, szczególnie ta, którą wykładano w szkołach, była w PRL przedmiotem stale znajdującym się na cenzurowanym. W tej kwestii niewiele zmian nastąpiło od czasu *Syzyfowych prac i Wspomnień niebieskiego mundurka*. Nawet warszawskie Ministerstwo Oświaty i Wychowania posiadało superrecenzen-ta, w postaci mieszanej, polsko-radzieckiej komisji zajmującej się od początku lat pięćdziesiątych uzgadnianiem treści w podręcznikach szkolnych.

Zasadniczy sprzeciw strony radzieckiej budziło ujęcie w polskich książkach tak fundamentalnych dla obu stron zagadnień, jak: wyprawa kijowska Bolesława Chrobrego, bitwa pod Grunwaldem, sprawy inflanckie, dymitriady, traktat andruszowski, rozbiory, Powstanie Listopadowe, Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa, „wyprawa panów polskich na Ukrainę”, „wyzwolenie Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy”. Na podstawie analizy podręczników z lat 1975–1977 strona radziecka sporządziła dokument *Uwagi wstępne do naświetlenia historii ZSRR w polskich podręcznikach*. Krytycznie oceniano tendencje szowinistyczne strony polskiej, mimo że, jak zaznaczano, historycy polscy uwzględnili wiele cennych życzeń i uwag specjalistów radzieckich, wysuniętych podczas wspólnych spotkań w 1969 i 1973 r. Jesienią 1979 r. opinia radziecka zawędrowała do Instytutu Programów Szkolnych przy Ministerstwie Oświaty i Wychowania.

Kontrola sprawowana przez rodzimy Wydział Oświaty i Nauki KC PZPR (instytucję miarodajną w zakresie spraw oświatowo-wychowawczych) była też na ogół skuteczna, a – jak zobaczy Czytelnik poniższych dokumentów – szczególną uwagę starano się zwracać na wszelkie zadrażnienia w dziedzinie stosunków zagranicznych¹. W końcu lat siedemdziesiątych podziemne wydawnictwo „Głos” opublikowało broszurę znanego historyka idei, Bohdana Cywińskiego, *Zatruta humanistyka*. Autor pisał między innymi: „Proces sączenia propagandy zaczyna się [...] już w programie zajęć przedszkolnych i w pierwszych latach nauczania szkolnego. [...] Rzecz idzie nie o zubożenie czy wykrzywienie wiedzy o tych czy innych faktach z historii politycznej czy historii kultury, ale o zagrożenie wrażliwości humanistycznej, religijności i o kształt patriotyzmu młodego pokolenia. Młode ówczesnie pokolenie weszło obecnie w wiek średni. Karmione zawczasu historią zatrutą, na ile zna i rozumie dzieje swego kraju? Dostarczywszy materiału do przemyśleń – ustępuje historyk miejsca znawcom duszy współczesnej: niech potrudzi się socjolog, psycholog czy duszpasterz. A młody, szczególnie, Czytelnik niechaj dowie się, jak dawniej bywało”.

Dokumenty zostały nam udostępnione dzięki życzliwości dr. Łukasza Kamińskiego i mgr. Pawła Piotrowskiego.

Studenci w sali wykładowej, lata pięćdziesiąte

Dokument nr 1

AW/2/185/77.

JAREMA MACISZEWSKI

Kierownik Wydziału Nauki i Oświaty

KC PZPR^a

Towarzysz
Andrzej Werblan
Sekretarz KC PZPR

W załączeniu przesyłam notatkę, dotyczącą błędów politycznych, które znalazły się w zestawie lektur przeznaczonych dla uczestników IV Ogólnopolskiej Olimpiady Historycznej². J[arema] Maciszewski^b

^a Nagłówek firmowy.

^b Podpis odręczny. Poniżej ukosem odręcznie dwie notatki: „Zgoda / a[d]/a[cta] / tekst otrzymał / t. [Józef] Kępa / 6/12 [1977]”. Cały tekst zaopatrzonej jest w trzy różne parafy. Archiwum Akt Nowych, PZPR, teczka 226, Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR.

Dokument nr 2

Notatka służbowa

w sprawie Wytycznych Ogólnopolskiej Olimpiady Historycznej (1977 r.)

Wydział Organizacyjny KC PZPR otrzymał z terenu sygnał wskazujący na poważne nieprawidłowości polityczne w doborze lektury zalecanej uczestnikom IV Ogólnopolskiej Olimpiady Historycznej. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR podjął działania wyjaśniające, które potwierdziły zasadność informacji.

W toku postępowania wyjaśniającego stwierdzono, co następuje:

Wytyczne na IV Olimpiadę Historyczną (podobnie jak na trzy poprzednie) zostały opracowane przez Komitet Główny Olimpiady, powołany przez Ministra Oświaty i Wychowania na wniosek Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego. W skład Komitetu Głównego wchodzi dwóch przedstawicieli resortu oświaty i wychowania, z których jeden w dodatku pełni funkcję sekretarza naukowego prezydium Komitetu, a także wielu wybitnych historyków, działaczy partii.

Wytyczne na każdą olimpiadę zawierają zestaw lektury, który co roku jest korygowany i uzupełniany o najnowsze pozycje. Wśród proponowanego zestawu lektur na IV Olimpiadę znalazły się m.in. książki: M[aria] Turlejska, *Rok przed klęską* oraz tejże autorki *Prawdy i fikcje*³, *Wrzesień 1939, grudzień 1941*, L[eszek] Moczulski, *Wojna polska*⁴, a także książka A[ntoniego] Czubińskiego *Kraj Rad* – jedyna spośród książek tego autora, znanego i cenionego historyka marksisty, która była z powodu błędnych ujęć przedmiotem krytyki partyjnej.

Propozycję włączenia tych pozycji do zestawu literatury IV Olimpiady zgłosił na piśmie 14 grudnia 1976 r. Andrzej Friszke⁵ – student III roku historii UW, uczeń doc. J[erzego] Holzera⁶, były laureat Olimpiady Historycznej, który z tego tytułu wchodzi w skład członków Komitetu Głównego Olimpiady. Szczególnie zalecał on książki M[arii] Turlejskiej i L[eszka] Moczulskiego.

Propozycje te, mające wyraźny posmak prowokacji politycznej, w sposób mechaniczny, bezkrytycznie włączył do zestawu literatury zalecanej uczestnikom IV Olimpiady Historycznej sekretarz naukowy Komitetu Głównego tow. dr A[ndrzej Leszek] Szcześniak⁷, pracownik Instytutu Programów Szkolnych MOiW, do którego obowiązków jako do jednego z przedstawicieli resortu oświaty w Komitecie Głównym powinny należeć również funkcje kontrolne oraz dbałość o prawidłowy politycznie profil Olimpiady.

Dr A[ndrzej Leszek] Szcześniak – odpowiedzialny przedstawiciel MOiW w prezydium Komitetu Głównego Olimpiady – stwierdził podczas przeprowadzonej z nim rozmowy w dn. 9 XI 1977 r. w Wydziale Nauki i Oświaty KC PZPR, że ww. pozycji nie czytał, a ich autorów nie zna. Stwierdzeniem tym dowiódł braku kwalifikacji merytorycznych i politycznych.

Wytyczne IV Olimpiady Historycznej wydrukowane zostały w czerwcu br. w nakładzie 2 tys. egzemplarzy (zlecenie opiewało na 5 tys. egz.) i rozesłane w sierpniu br. za pośrednictwem kuratorów oświaty i wychowania do liceów ogólnokształcących i części średnich szkół zawodowych.

Ponieważ ww. pozycji nie ma w bibliotekach szkolnych i dotarcie do nich młodzieży szkolnej jest utrudnione, przeto szkody społeczne wynikłe z zaistniałego incydentu nie będą duże. Niemniej sprawa ta dowodzi braku systemu kontroli ze strony Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz braku odpowiedzialności członków prezydium Komitetu Głównego Olimpiady, którzy wytyczne zatwierdzili do druku. Ponadto w wytycznych – co można stwierdzić po ich lekturze – znajdują się także pozycje bądź zbyt trudne, bądź takie, które aczkolwiek nie są politycznie szkodliwe, zawierają tezy kontrowersyjne i nie powinny być zalecane młodzieży szkolnej. Brakuje także w zestawie lektur szeregu ważnych i wartościowych pozycji.

W związku z powyższym Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR spowodował, że kierownictwo MOiW wykonuje następujące działania:

- 1) Wstrzymuje dodruk brakujących 3 tys. egz. „Wytycznych”.
- 2) Wycofuje ze szkół 2 tys. egz., które zostały wysłane w sierpniu br.
- 3) W trybie pilnym dokonuje – pod kontrolą polityczną Wydziału – korekty „Wytycznych” i po korekcie roześle je ponownie do szkół.

4) Usprawni system kontroli wszystkich pozostałych olimpiad pod kątem prawidłowego politycznie i merytorycznie ich prowadzenia. Odtąd każdy druk będzie wysyłany do szkół po uzyskaniu aprobaty merytorycznej i politycznej resortu.

5) Wnioski personalne w stosunku do winnych są w opracowaniu.

Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR

Warszawa, dnia 10 listopada 1977 r.

Archiwum Akt Nowych, PZPR, teczka 226 (Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR)

¹ Centralną instancją KC PZPR zajmującą się oświatą był Wydział Nauki i Oświaty, w którym kierownikami na przełomie lat 70. i 80. byli historycy – Jarema Maciszewski (1975–1981) i Eugeniusz Duraczyński (1981–1983). Placówkami KC PZPR o charakterze dydaktyczno-naukowym były ówczesnie przede wszystkim: Instytut Podstawowych Problemów Marksizmu-Leninizmu (dyrektorzy – Andrzej Werblan 1974–1981, Augustyn Wajda 1981, Jerzy Wiatr 1981–1984), Wyższa Szkoła Nauk Społecznych (rektorzy – Władysław Zastawny 1971–1981, Norbert Michta 1981–1984), Akademia Nauk Społecznych (rektorzy – Marian Orzechowski 1984–1986, Jarema Maciszewski 1986–1990).

² Notatka sporządzona została przez prof. Jaremę Maciszewskiego, kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, i przesłana do Andrzeja Werblana, w drugiej połowie lat 70. sekretarza KC PZPR i dyrektora Instytutu Podstawowych Problemów Marksizmu-Leninizmu. Według odręcznej adnotacji na tekście dokumentu, z tekstem zapoznał się również Józef Kępa – w 1977 r. wiceprezes Rady Ministrów, wcześniej I sekretarz warszawskiego KW PZPR.

³ W wydanej w 1966 r. książce Marii Turlejskiej niepokój mogło wzbudzić umieszczenie m.in. takich informacji, jak dane o prześladowaniach na terenach zajętych przez ZSRR po 17 września 1939 r. oraz dość rzetelne przedstawienie okoliczności samej agresji.

⁴ W wydanej w 1972 r. książce Leszka Moczulskiego, dość szybko wycofanej zresztą z obiegu, zdecydowanie pozytywniej oceniono politykę „obozu sanacyjnego” aniżeli w oficjalnej historiografii. Moczulski przedstawił również w swoim opracowaniu (mimo przeszkód państwowej cenzury) okoliczności paktu Ribbentrop–Mołotow oraz agresji 17 września.

⁵ Andrzej Friszke (ur. w 1956 r.), dr hab., absolwent Wydziału Historii UW. Redaktor działu historycznego w „Tygodniku Solidarność” w 1981 r. i w „Więzi” od 1982 r. Autor licznych publikacji na temat opozycji demokratycznej w PRL, emigracji polskiej w XX w., pracownik naukowy Instytutu Studiów Politycznych PAN, członek Kolegium IPN.

⁶ Jerzy Holzer, prof., autor wielu publikacji naukowych z zakresu historii Polski i Niemiec w XX w. W drugiej połowie lat 70. związany z demokratyczną opozycją, m.in. współpracownik KOR, autor tekstów w pismach drugiego obiegu „Zapis” i „Głos”, od 1978 r. brał udział w pracach Polskiego Porozumienia Niepodległościowego. Członek PZPR do 1979 r.

⁷ Andrzej Leszek Szcześniak, historyk i publicysta, autor licznych podręczników szkolnych. W środowisku uczniów i nauczycieli zdobył duże uznanie, wydając w 1984 r. podręcznik dla klas ósmych szkół podstawowych przedstawiający m.in. w sposób niezakłamy okoliczności Powstania Warszawskiego. W omawianym czasie członek PZPR.